

**TÜRKİYE'DE ENDEMİK
BİTKİ TÜRLERİ**

Endemik, alanları belirli bir ülke veya bölgeye ait, yerel, ender ve çok ender bulunan türler olarak tanımlanmaktadır.. Latince endemos (indigenous) kelimesinden gelir ve “yerli” anlamında kullanılmaktadır.

Endemik alan; bir ada, bir yarımada veya bir dağ olabileceği gibi birkaç metrekairelik alanlar da olabilmektedir. Türkiye endemik bitkiler açısından dünyanın önemli ülkelerinden birisidir.

Türkiye'de 3 bini endemik, 9 bin bitki türüne sahiptir. Avrupa'nın tamamında 2 bin 750'si endemik olmak üzere 12 bin bitki türü bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesindeki verilere göre, Türkiye'de, üç kıta arasında doğal bir köprü olması, çeşitli coğrafi özellikleri ve coğrafi farklılığın getirdiği iklim çeşitliliği nedeniyle dünyada benzerine az rastlanan bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Türkiye'nin bitki zenginliğinin en önemli nedenlerinden birisi de buzul çağlarında Anadolu'nun bitkiler için bir sığınak olması olarak düşünülmektedir. Türkiye, Akdeniz Bitki Alanı (Akdeniz ve Ege bölgeleri), Avrupa-Sibirya Bitki Alanı (Karadeniz ve Marmara bölgeleri) ve İran-Turan Bitki Alanı'nın (İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri) kesişme noktasında yer almaktadır.

İtalya'da 5 bin 600, Yunanistan ve İspanya'da 5'er bin, Fransa'da 4 bin 500, Bulgaristan'da 3 bin 650, Almanya'da 2 bin 500, İngiltere'de 2 bin, Norveç'te bin 715 bitki türü bulunurken, bu ülkelerin çoğunda aynı tür bitkiler yetişmektedir. Türkiye, sadece belli bir bölgede yetişen veya anavatanı belli bir bölge olan endemik bitkiler açısından dünyanın önemli bölgeleri arasında yer almaktadır. Avrupa'daki diğer ülkelerde toplam 2 bin 750 endemik bitki bulunurken, Türkiye'de bu sayı 3 bini aşmaktadır. Türkiye haricinde, Avrupa'nın en çok endemik bitkisine sahip ülkesi Yunanistan, 800 endemik bitkiye sahiptir. İsviçre'de bulunan endemik bitki türü ise sadece 1'dir. Türkiye'de en çok endemik bitkinin yetiştiği iller arasında ise 578 endemik bitkiyle Antalya, 478 türle Konya ve 366 türle İçel ilk üç sırayı almaktadır.

Ülkemizdeki endemik türlerin en önemlilerinden birkaçı; Kazdağında orman meydana getiren Kazdağı göknarı (*Abies equi-trojani*), Egridir güneyindeki Kasnak meşesi (*Quercus vulcanica*), Köyceğiz-Dalaman arasında yaygın olan Sığla ağacı veya Günlük ağacı ve ormanları (*Liquidambar orientalis*), Beşparmak Dağları (Ege bölümü)ndaki Kral eğreltisi (*Osmunda regalis*) ile Datça yarımadasında bulunan Datça hurması (*Phoneix theophrasti*)dır. Yurdumuzun özellikle dar derin yarılmış dağlık alanlarında endemiklerin sayısı bir hayli yüksektir. Bunun yanında özellikle Pleistosen'deki iklim şartlarına göre yetişmiş ve yayılma imkanı bulmuş, fakat günümüzde özellikle dağlık bölgelerimize lokal alanlarda hayatiyetlerini sürdüren çeşitli flora bölgelerine ait bitkiler görülmektedir. Örnek olarak, Karadeniz Fitocoğrafya Bölgesindeki Akdeniz elemanları, Nur, Dedegöl, Ağrı, Nemrut, Mercan (Munzur) dağlarındaki nemli ılıman ve nemli soğuk bitkilere örnek olarak gösterilmektedir.

Bunun yanında ülkemizde Konzervatif endemikler yanında, yeni gelişmekte olan progresif endemikler de bulunmaktadır. Bu bakımdan ülkemiz, hem çeşitli familyalara ait hem de endemikler yönünden de çok zengindir.

Endemik bitkileri bekleyen tehlikeler

Türkiye’de yetişen endemik türler tabiatta, aşırı otlatma, yangın, bilinçsiz kesim, sökümlaşme, ıslah çalışmaları, yapılaşma, şehirleşme ve herbisit kullanımı gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıyadır. Bu olumsuz faktörler kimi zaman bitkinin yok olmasına ve bir anlamda yer yüzünde ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Ekim ve arkadaşları(1985) yaptıkları çalışmada endemik türlerin 12’sinin neslinin tükendiğini belirlemişlerdir. Bu olumsuz faktörler zamanla bitkilerin durumlarını tespit etme ve gerekli önlemleri alma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca yardımcı olmak amacı ile “Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)” kurulmuştur. Bu kuruluş yaptığı çalışmalarla bitkiler için tehlike sınıflarını belirlemiş ve kritik durumdaki bitkileri buna göre değerlendirerek Kırmızı Bülten denilen “Red Data Book ” isimli eseri ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışmalardan sonra aynı kategoriler esas alınarak “ Türkiye’nin Nadir ve Endemik Bitkileri ” adlı bir kırmızı bülten hazırlanmıştır.

Türkiye'deki Bazı Endemik Bitki Türleri

İnsanlığın beslenmesinde kilit rol oynayan tarla bitkilerinin % 30'u Anadolu'dan köken almıştır (Örneğin: kiraz, badem, kayısı, buğday, nohut, mercimek, incir, lale, kardelen ve çiğdem). Ülkemiz endemik bitkilerinden bazıları kültür bitkilerini içermekte, kültür bitkileri olmayan bazı yabancı bitkiler de kültür bitkileriyle birlikte yemek malzemesi olarak kullanılabilir. Türk mutfağının zenginleşmesi ve rakipsiz olması açısından bu bitkiler önem arz etmektedir.

Orkide :

Ülkemizde endemik orkide çeşitleri vardır. Bunlardan sahlep yapılabilmekte, K. Maraş ilinde ise dondurmalara katılmaktadır. Maraş Dondurmasının meşhur olmasının kaynağında orkidelerden elde edilen sahlep önemli rol oynamaktadır. Nitekim bu ilimizde endemik olarak *Cephalanthera kotschyana*, *Dactylorhiza Osmanica* (Osmaniye orkidesi) orkideleri yetişmektedir.

Badem:

Ülkemizde endemik badem ağaçları bulunmakta olup, bunlar Elazığ, Hakkari, Mersin, Maraş ve Van'da yetişmektedirler.

Tere:

Salatalarda kullanılan terenin ülkemizde birkaç endemik çeşidi olup, bu türler ülkemizin Adana, Bitlis, Hakkari, Kastamonu, Konya, Maraş, Niğde ve Van illerinin endemik bitkilerindedir.

Kuşkonmaz:

Önemli bir besin maddesi olan kuşkonmaz sebzesinin ise 3 ilimizde endemik olarak bulunduğu bilinmektedir. Antalya'da *Asparagus Lycicus* (Likya kuşkonmazı), Konya ve Mersin'de *Asparagus Coodei*, Yine Konya'da Konya'nın antik dönemdeki ismiyle adlandırılan *Asparagus Lycaonicus* (Likonya veya Konya Kuşkonmazı)

Pancar:

Ülkemize endemik olan iki adet pancar bitkisi vardır ve isimleri buldukları bölgelerle ilgilidir. Adanada *Beta Adanensis* (Adana pancarı) ve Çanakkalede *Beta Trojana* (Troya Pancarı).

Kiraz:

Ülkemiz kiraz çeşitleri açısından da endemik bitkilere sahiptir. Örneğin Amasya, Erzurum, Kayseri, Niğde ve Tokat illerinde *Cerasus İncana*, Erzinçanda *Cerasus Erzinçanica* (Erzinçan kirazı), Sivas'ta *Cerasus hippophaeoides* türleri ülkemizin endemik kirazlarını oluşturmaktadırlar.

Nohut:

Antalya'da *Cicer İsauricum*, Mardinde *Cicer reticulatum* ülkemizin endemik nohutlarıdır.

Keten:

Dokumacılık ve yemek sektöründe yararlanılan keten bitkisinin endemik çeşitleri açısından ülkemiz oldukça zengindir. Birçok ilimizde bu bitkinin birkaç tane endemik olanı görülmektedir. Örneğin Adanada *Linum Pseudanatolicum*, Amasyada (4 adet endemik) *Linum ..anatolicum* (Anadolu keteni), Ankarada (3 tane), Antalya'da (3 tane) *Linum Pamphlyicum* (Pamfilya keteni), Denizli (3 adet) örnekleri verilebilir.

Kekik:

Endemikkekik türleri açısından da ülkemiz çok zengindir. Örnek olarak; Adanada *Origanum amanum* (Amanos kekiği), Afyonda *Origanum Sipyleum* (Spil kekiği), Tuncelide *Origanum munzurensis* (Munzur kekiği) sayılabilir.

Madımak:

Kırsal kesim insanlarımızda önemli bir yiyecek maddesi olan, hatta türkülerde bile adı geçen madımak bitkisinin ülkemizde zengin endemik türleri olduğu görülmektedir. Örneğin Afyonda *Polygonum Afyonicum* (Afyon madımağı), Antalyada *P. salebrosum*, Kayseride *Polygonum cappadocicum* (Kapadokya madımağı), Muğlada *P. Karacae*,

Samsunda Polygonum Samsunicum, (Samsun madımağı), Sivasda Polygonum Sivasicum (Sivas Madımağı) verilebilecek örneklerdir.

Armut:

Ülkemizin endemik armut çeşitleri açısından da zengin olduğu görülmektedir. Örneğin; Antalya'da Pyrus boissieriana, crenulata, Bingölde Pyrus yaltirikii, Bitlis, Diyarbakır, Samsun ve Elazığ'da Pyrus Syriaca, Hakkaride Pyrus Hakkairica ve P. Solicifolia, Hakkari 3 adet armut çeşidi ile en zengin ilimiz, Uşak'ta Pyrus Anatolica örnekleri verilmektedir.

Çavdar:

Ülkemizde bir tane endemik çavdar bitkisi vardır (Secale cereale ancestrale). Bu bitkimiz Ağrı, Bingöl, Gümüşhane, Kars, Kayseri, Mardin, Muş; Nevşehir, Tunceli ve Van illerinde doğal olarak yetişmektedir.

Çemen:

Çemenin zengin endemik türleri Anadolu'da bulunmaktadır. Örneğin Ankara, Bilecik, Muğla ve Urfa'da trigonella Cretica, Antalya'da Trigonella Lycica (Likya çemeni), Mersin'de Trigonella cilicica (Kilikya çemeni), Muğla ve Bursa'da T. Sirjaevii örnek olarak gösterilmektedir.

Üvez:

Türkiye'nin tek endemik üvez çeşidi Rize ilinde bulunmaktadır. Ancak bu üvez türünün korunması gerekmekte olup yok olma tehlikesi altındadır.

Adaçayı:

Ülkemiz endemik adaçayı türleri açısından çok zengindir. Bir çok ilimizde birden fazla endemik adaçayı türleri bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Adanada Salvia cilicica (Kilikya adaçayı), Afyonda Salvia Pisidica (Pisidya adaçayı), Aydın ve İzmirde Salvia Smyrnaea (İzmir adaçayı), Malatyada Salvia... euphratica (Fırat adaçayı), Yozgatta Salvia Yozgadensis (Yozgat adaçayı) ilginç isimli adaçaylarıdır.

Safran:

Literatürdeki ismi Crocus (Çiğdem) olan safran bitkisi Safranbolu'da yetişmektedir. Safran, yöresel bir yemek olan Zerde Tatlısı ve pilavlarda kullanılmaktadır. Safranbolu ve çevresi de endemik Çiğdem çeşitleri açısından zengindir.

Turp:

İcotia carnosula adlı turpgiller ailesine mensup endemik bir bitki Antalya ve Muğla'da yetişmekte, yöre insanı bu bitkiyi taze veya pişirerek yemektedir.